

AIOLOS – TIDSKRIFT FÖR LITTERATUR, TEORI OCH ESTETIK
NR 74–75, 2022/23: Dr Mabuses 20-tal

3	INLEDNING	107	PER ISRAELSON Ambient världsskapande
5	TORBJÖRN ELENSKY John Andersson (1960–2023)	137	ANNA GUSTAFSSON CHEN Jordbävningar
9	ASTRID SÖDERBERGH WIDDING Spelandets mångfaldiga identiteter	143	ANNA GUSTAFSSON CHEN Liu Na'ou och »Leken«
21	FRITZ LANG Kitsch, sensation, kultur och film (1924)	145	LIU NA'OU Leken (1928)
25	HÅKAN TRYGGER Doktorernas duell	153	MARIA TREJLING Metaforens animaliska rörlighet
47	TORBJÖRN ELENSKY Det ni är var vi, det vi är blir ni	170	HÉLÈNE OHLSSON Famas framfart
54	PER FAXNELD Belials säd	186	PER-OLOF MATTSSON Filmen i mellankrigstidens svenska litteratur
65	HYNEK PALLAS När Golem kom till vita duken	194	BRUNO LATOUR Vilka mellankrigstider?
77	HANS ULRICH GUMBRECHT »Tragisk livskänsla«	196	NIKLAS HAGA Svängrum åt allt: om Bruno Latour
85	VIKTOR SJKLOVSKIJ Om arbetet som omklippare (1926)	203	BILDFÖRTECKNING
90	IRINA SANDOMIRSKAJA Att besegra småborgerligheten		

REDAKTÖRER FÖR NUMRET: Niklas Haga och Håkan Trygger. REDAKTION: Niklas Haga, Anders Lindström, Daniel Pedersen, Håkan Trygger (ansvarig utgivare). REDAKTIONSRÅD: Victoria Fareld, Hedvig Härnsten, Rebecka Kärde, Tora Lane, Charlie Malmberg, Sofia Nilsson Warkander, Sven-Olov Wallenstein, Charlotta Weigelt, Lydia Wistisen. AIOLOS ges ut av Kulturföreningen Faethon. ADRESS: Aiolos tidskrift & Bokförlaget Faethon, c/o Daniel Pedersen, Lostigen 3, 170 75 Solna. E-POST: redaktion@aiolos.info. HEMSIDA: www.aiolos.info. www.faethon.se. PRENUMERATION: Privatpersoner 400 kr, studenter 350, institutioner 500 kr (4 nr). PRENUMERATIONSÄRENDEN: prenumeration@aiolos.info. SÄTTNING: Håkan Trygger. FORM: BankerWessel ISSN: 1400-7770. TRYCK: ALMA PLUSS, RIGA.

/Censurbeskrivning/

Doktor Mabuse.

=====

Dr. Mabuse är ett geni, som tyvärr icke vandrar på de lagliga vägarna. Tack vare en enastående förställnings- och maskeringsförmåga / han uppträder i ett otal skepnader/ lyckas han utföra många lyckade svindlar-manövrar. Han gör enblyckad börskuyp, "plockar" en miljonär Hull, spelar med framgång falskt, idkar falskmynteri för att nu blott nämna en del saker. Hans medhjälpare äro lika samvetslösa som han. Han skyr inga medel. Brutalt våld, hypnotism o.dyl. använder han gärna mot sina offer. Den som ej lyder honom skaffas skoeningslöst ur vägen. En advokat Wenk blir hans förnämste moståndare. Många heta duster utkämpa de med varandra, varunder Wenk är svårt handikapad av Mabuses enastående maskeringsförmåga och suggestionskraft. Han är nära att duka under för Mabuses hypnotiska makt, men tack vara den yttersta själsanstängning räddas han i sista stund. Polisen alarmeras och Mabuses bostad belägras. Alla hans medhjälpare tillfångatagas eller dödas och en grevinna Told, som han hållit fången befrias. Endast Mabuse själv lyckas fly till ett säkert gömställe - sin egen falskmyntareverkstad. Låsen gå i baklås. Förtvivlad och förbittrad inser nu Mabuse att han förlorat spelet. Geni och vansinniga nära varandra. Och de inrusande förföljarna finna en ### ofarlig däre, som vältrar sig bland sina falska sedlar -

Dr Mabuses 20-tal

SOMMAREN 1922 SATTE världens äldsta myndighet för filmcensur stopp för en filmskurk. Statens Biografbyrå, instiftad 1911, beslutade då att Fritz Langs *Dr. Mabuse, der Spieler* skulle totalförbjudas i svenska biosalonger. Läser man den biografförordning som byrån hade att förhålla sig till kan man inte gärna klandra den. Uppdraget var att:

ej godkänna biografbilder, vilkas förevisande skulle strida mot allmän lag eller goda seder eller eljest kunna verka förråande, upphetsande eller förvillande av rättsbegreppen. Bilder som framställa skräckscener, självmord eller grova förbrytelser på sådant sätt eller i sådant sammanhang att dylik verkan kan åstadkommas, må sålunda icke godkännas.

Langs film har visserligen, som framgår av byråns utmärkta resumé härintill, ett förhållandevis sedligt slut. Skurken får sitt straff – han slutar som menlös idiot och kan föras bort av lagens väktare. Men dessförinnan är det han som helt dominerar filmens landskap. Dr Mabuse är lika karismatisk som han är motbjudande och vilken »verkan« han egentligen har på sin publik

är inte gott att säga. Säkrast då att förbjuda honom; alternativet vore att riskera ett brott mot varenda punkt i förordningen.

I och med förbudet gick det svenska 20-talet miste om en gestalt och ett verk som trollband biobesökare världen över. Langs film räknas idag som en av den tyska expressionismens stora mästerverk och är ett stående inslag på »100 filmer du måste se«-listor. Med sina svartklubbar, börspalats och nattliga Berlingator gäller den för att ge en kondenserad bild av det tidiga 20-talets Tyskland. Just »en bild av tiden« var också vad Lang själv sade sig vilja skapa med sin film. I en text här i *Aiolos* argumenterar han för att det var drag-et av »tidsdokumentär« som gjorde den så framgångsrik. Men vad han har i tankarna är inte i första hand någon diffus tidsstämning frammanad av förbiilande billyktor och dunkla gränder, utan en film som gestaltar sin tid genom att ge en stiliserad bild av samtids-människan. Lang säger det inte rakt ut, men mellan raderna är han ändå tydlig: hans Mabusegestalt är ett koncentrat av tidigt tyskt och europeiskt, kanske rentav globalt, 20-tal.

Det här numret av *Aiolos* ger den lede doktorn och hans decennium nytt spelrum i Sverige – i full vetenskap förstås om att de inte är några nykomlingar. 1920-talet började kanoniseras, reproduceras och mytologiseras nästan innan det hunnit ta slut, och Mabuse har, med alla sina förklädnader och maskbyten, redan varit här länge, censuren till trots. Men att placera just *Mabuses* 20-tal mitt i ett pågående decennium med samma namn möjliggör för en del egenartade tjuvkopplingar som förhoppningsvis kan vara till läsarens fromma.

Någon som bättre än de flesta förstod sig på såväl egenartade kopplingar som superskurkar var konstnären John Andersson, som in i minsta asterisk är närvarande i det här numret. John släppte generöst in redaktionen i sitt hem och sitt arbete och lät oss i nära samråd med honom fylla *Aiolos* med enastående bilder. Vi såg mycket fram emot att få visa honom resultatet, men så blev det inte. Den 26 januari, när allt började bli klart för tryck, lämnade John jordelivet. Det är med sorg, men också stor tacksamhet, vi tillägnar honom detta nummer. Förhoppningsvis läser han det just nu i en annan dimension, på en annan planet, tätt intill den här.

Hela numret går i filmens tecken. Det börjar hos Lang och Mabuse och rör sig över andra regissörer och skräckgestalter ur det tyska 20-talet, via det kreativa omklippandet av västerländsk film i 20-talets Sovjet, fram till mellankrigstidens svenska filmdivor och filminspirerade litteratur. Däremellan återfinns en meditation över det glada 20-talets lyckobrist, en medieekologisk vandring genom John Anderssons serievärldar, ett smakprov på nysensualism från 20-talets Shanghai och en studie i Virginia Woolfs djuriska metaforer.

Alltsammans inramat av två dödsrunor: en om John Andersson och en om Bruno Latour.

Och över det hela svävar alltså, likt en djävulsk gas, en av filmhistoriens första och kanske största superskurkar. Sista ordet går till croupieren i den film som släppte lös Mabuse i världen: »Jetzt, meine Damen und Herren, sind Sie über alles orientiert ... *Das Spiel kann beginnen!*«

Niklas Haga & Håkan Trygger
Stockholm, februari 2023